

Борис Д. Илић

УДК 316.2:801.7 Герц К.

Ужице

Прегледни научни рад

РЕЛАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ АНТРОПОЛОГИЈЕ И КЊИЖЕВНОСТИ
– ДОПРИНОС ИНТЕРПРЕТАТИВНОГ ПРИСТУПА
КЛИФОРДА ГЕРЦА –

Сажетак: У раду се сагледавају односи антропологије као научне дисциплине и књижевности као специфичног вида уметничког стваралаштва посредством дела Клифорда Герца, једног од најистакнутијих заговорника утемељења верификације научних резултата путем нарочитог текстуално оријентисаног исказивања.

У првом делу рада говори се о историји дисциплине и претечама семиотичког приступа у делима класичне антропологије. Затим се пажња посвећује семиотичком приступу у раду Клифорда Герца који се доводи у везу са другим ауторима и приступима и проналазе директни или индиректни подстицаји за заснивање интерпретативне антропологије. Посебна пажња посвећује се Герцовом делу *Антрополог као писац*, као парадигматском изразу прожимања антрополошких и књижевних аспеката, да би се, потом, приступило представљању критичких осврта на дело Клифорда Герца кроз призму *Writing Culture* антропологије. На крају се подвлачи значај рефлексивних приступа и дела Клифорда Герца како за развој дисциплине тако и за стварање њене теоријско-методолошке одступнице од начела класичне антропологије.

Кључне речи: Клифорд Герц, социо-културна антропологија, интерпретативна антропологија, етнографско писање, постмодерна.

Увод

Област научне теорије и праксе коју данас називамо социо-културна антропологија за стотинак година свог постојања превалила је далек пут, доживела многе ломове и кризе, а данас сведочи о мноштву теорија, школа, подухвата. Предметна усмереност на проучавање културе, око чега углавном постоји општа сагласност, не казује ништа о мноштву теоријских оријентација које из различитих углова гледају на културу. Огроман допринос и значајну количину емпиријског материјала

пружају аутори који се сматрају творцима социо-културног приступа у антропологији, Редклиф-Браун (Redcliffe-Brown) и Малиновски (Malinowski). Ови аутори се из више разлога могу сматрати утемељивачима социо-културне антропологије какву данас познајемо. Делијеж (Deliège) сматра да појављивање двојице аутора представља раскид са старом спекулативном традицијом. Долази до напуштања тежње ка грандиозним реконструкцијама прошлости, па се тако социо-културна антропологија заснива као аисторијска. Она тежи откривању општих обележја људских друштава. Редклиф-Браун је зато о социјалној антропологији мислио као о „компаративној социологији“. Безусловно модернистичко поверење у могућност откривања истине помоћу науке и њена принципјелна одвојеност од других области духа, уметности и филозофије у првом реду, наводи Редклиф-Брауна на виђење антропологије као јединствене науке која треба да произведе научну теорију културе. Редклиф-Браунова социолошки оријентисана антропологија није, изгледа, имала довољно слуха за заснивање антрополошке теорије културе, већ у духу диркемовске традиције показује снажно интересовање за друштвене односе, свдећи област културе на уметничку продукцију (Делијеж 2012: 192–195). Указујући на ове слабости Редклиф-Брауновог гледишта, приступи од „културног заокрета“ до постструктурализма, културне социологије итд., истраживачка усмерења су подесили тако да обухвате не само веровања и идеје, већ и намере и циљеве, скрећући пажњу на проблем репрезентације и могућности потпуно објективног сазнања о другом. Ово одбијање интеграције система веровања и идеја у општи истраживачки корпус антропологије не деле сви класични антрополози.

Структуралистичка антропологија у делу Леви-Строса (Lévy-Stauss) представља се као „скуп текстова, анализа и есеја који имају извесну кохерентност, али чији основни принципи нису нигде изложени на синтетичан и систематичан начин“ (Делијеж 2012: 228). Теоријско-методолошки искорак који су учинили Редклиф-Браун и Малиновски увдећи појам друштвене структуре у антрополошка проучавања само је назначио пут са кога је „скренула“ структуралистичка антропологија. Структура постаје интелектуална конструкција, „модел“ несумњиво изграђен на основу емпиријских материјала, али она није одраз стварности. Интелектуално успостављене структуре посредују између ума и стварности. Производ су ума, а функција је проналажење оријентира, тј. како каже Делијеж, оне „служе томе да стварност учине разумљивијом. Да би се разумела стварност [...] један тип реалности треба свести на други: права реалност никада није најочигледнија“ (Делијеж 2012: 230). Друштвени актери нису кадри да нам пренесу ове моделе, они егзистирају у области несвесног. „Моделу којих су људи свесни само су рационализације, оправдања неке праксе“ (Делијеж 2012: 230). Према Леви-Стросу, социјална

антропологија се усредсређује на ове колективно несвесне садржаје. Структурализам полази од става да се иза разноликости култура крију универзални принципи њиховог постојања. „Пошто су све културе производ људског мозга, структуралисту ће, у крајњој анализи, занимати својства људског духа“ (Делијеж 2012: 230). Одбацујући могућност да се може успоставити аналогија између природног и социјалног механизма, организма и друштва, Леви-Стросов структурализам реферира на језик. Попут језика, сматра Делијеж, друштвени живот је структурисан као систем знакова: „као што говоре не познајући језичке структуре, актери друштвеног живота [...] живе у својим институцијама а да им механизми тих институција нису познати“ (Делијеж 2012: 231). Друштво се види као скуп система комуникације.

Напуштање органицистичких тумачења карактеристичних за класични период у антропологији и све снажније наглашавање важности значења помера тежиште анализе са актера на језик, односно тумачење дискурзивних пракси. Фукоова (Foucault) анализа дискурса и Бахтинова (Бахтин) нарација постају утицајне аналитичке технике у западној антропологији. Увођење поетике и ирационалности у поље антропологије се у извесној мери доживљавало као њено подривање, чија је тенденција прекорачење и трансформација њених граница. Зато је „све донедавно (кључни прелаз у том погледу представља Герцов приступ), сматрано [...] непримереним да се антропологија третира као облик књижевности. Она је морала имати форму утемељеног и извесног знања, науке, не због природе предмета који проучава, већ због политичког оквира у коме се намеће“ (Секулић 2004: 102). Бројни приступи су називани теоријама, а заправо су представљали производ имагинације коју није лако емпиријски проверити рационалним путем. У том смислу Герц у делу *Антрополог као писац* „представља теорије или истраживања неких од најпознатијих антрополога [...] као различите имагинарне моделе ближе књижевном него научном дискурсу“ (Секулић 2004: 102). „Дискурс савремене науке утемељен је на ставу да „није посредни сама стварност, већ облик стварности“ (Даковић 1997: 14–15). Схватајући да се једна од најважнијих функција културе огледа у производњи значења, интерпретативна антропологија прекорачује границе механицистичких и органицистичких тумачења класичне антропологије и њене усредсређености на позитивистичко регистровање појавних облика. У односу на старе филозофске традиције оптерећене питањем смисла нови текстуални приступ увођи раскид са старим поимањем и образује филозофију „писања у коме се треба ангажовати и уживати“ (Даковић 1997: 6).

Интерпретативни (семиотички) приступ проучавању културе

Већ је прва књига коју је Герц објавио *Религија Јаве*, како Бошковић примећује, указала „на постојање изванредног потенцијала, али и на изузетан књижевни стил, који је Герц поседовао“ (Бошковић 2007: 10). У тој књизи Герц нам саопштава своје идеје о јаванској религији, уз анализу погребних обичаја и конфликта два међусобно супротстављена система значења.

Када се данас говори о Герцу готово је немогуће заобићи неке аспекте његовог теоријско-методолошког приступа. У најчистијем облику Герц основна начела свог рада износи у књизи *Тумачење култура* (1973). На најопштијем нивоу анализе он полази од Веберовог (Weber) става да људи живе унутар мрежа значења које су створили и које настављају да ткају. Људи делајући настоје да схвате свет око себе и придају му значење. Мреже значења сачињавају културну целину, а само значење је према Герцовом схватању ствар симбола. По Герцовом мишљењу етнографија се усредсређује на „записивање“ културе посредством метода „густог описа“. Према схватању Гилберта Рајла (Ryle), од кога Герц позајмљује овај појам, танким описом настојимо да опишемо појавни свет, док је описивање суштине догађајног могуће посредством тзв. густог описа.

Етнографија се, сматра Герц, темељи на „густом опису“. Како би објаснио оквир и циљ своје епистемологије, Герц од Рајла преузима и дистинкцију између невољног грчења ока и намигивања. Смисао значења је у томе да се схвати намера човековог делања, јер је, у овом примеру, грчење ока невољна, рефлексна реакција чије извођење нема одређен друштвени смисао, а са друге стране, намигивање је вољни акт који може произвести бројна значења. „Описивати [...] стратификацију нивоа значења, у ствари, значи прибегавати детаљном или густом описивању“ (Бошковић 2007: 11–12). За примену густог описа потребна је промена фокуса, посебна усредсређеност на посебне околности, а ово потиче од квалитативног истраживања које подразумева и учествовање током дужег временског периода. Овако виђен приступ проучавању врши се у мањим срединама у одређеном социо-културном контексту.

Читаво Герцово дело, а нарочито књига *После чињенице: Две земље, четири деценије, један антрополог* (1995) одбацује емпиријски реализам. У тој књизи Герц реконцептуализује свој приступ репрезентацији. Међутим, Герц је био веома скептичан према настојањима антрополога окупљених око часописа *Writing Culture*, који аутора, истраживача, измештају, деперсонализују, доводећи у питање кредибилитет друштвене науке модерног англо-америчког човека да проучава друге културе. За Герца

антрополог је „позиционирани посматрач“ и он у тој позицији гради слику о другима, „али нипошто у форми 'исповедне антропологије'“ (Спасић, Горуновић 2011: 416).

Методолошки искорак Герца састојао се у његовом настојању, почевши од јаванског искуства, да етнографија свој дигнитет може стећи не само у „племенској групи, острвској заједници, друштву које нестаје, реликтном народу [...] већ целокупном древном и нехомогеном, урбанизованом, писменом и политички активном друштву“ (Горуновић 2006: 77). У центру Герцовог пре свега теренског истраживања, за које је тврдио да му храни душу, налази се захтев за проучавањем многобројних и разноврсних актера и њихових такође различитих активности, од заједничких светковина, молитви и плесова до народних прича, брачних уговора и политичких скупова. Све ове активности имају значења која антрополог треба да открије. Разлика у односу на класичну антропологију изражена је у самом приступу ствари. Класични антрополог би се усредсредео на структуру и организацију одређене активности или стања и евентуално утврдио њихов практични смисао. Тек у позадини истраживачког подухвата би се могло пронаћи места за схватање унутрашњег значења, откривање смисла делања. Стојећи чврсто на позицијама које су утврдили најпре Вебер, а затим и Леви-Строс, Герц тежи конституисању једне антропологије значења. Антропологије чији је примарни циљ да семиотичке структуре и њихову релевантност постави пре класичног појма друштвене структуре. Тешко је рећи да је Герц инсистирао на свесном разграничењу појмова, већ је пре реч о његовој тежњи да значење, интерпретација, један културни рефлекс задобије место које му припада у пољу друштвеног истраживања. Теоријско-методолошки обрт до кога се дошло Шнајдеровим (Schneider) и Герцовим истраживањима јесте усвајање гледишта информанта. Шнајдер је својим истраживањима покушао да открије како се у америчкој култури дефинише сродство и у том смислу није се интересовао за унапред створене дефиниције. Додајмо томе да је Герц изричито истицао значај интерпретација оних на које се истраживање односи и који нам дају изворна значења у чистом облику, јер према њему нико не познаје одређену културу боље од оних који у њој живе. Тиме се никако не умањује значај научног истраживања јер потоње антрополошке реконструкције изворног значења продукују шире, комплексну слику културе оцртавајући и њене подсвесне слојеве. У том смислу антрополог сада културу не сагледава као организам већ као текст који треба прочитати. Ова Герцова усмереност померила је антропологију далеко иза леђа класичној. Култура је на 'читање' дата свима, а антрополози, како би то Герц рекао, своје ишчитавање културе врше „преко рамена“ других, њених директних креатора. Читање културе је двоструко. С једне стране антрополог усваја изворну интерпретацију

коју подвргава 'читању', а одмах затим и реконструише овај текст и тако наново врши читање сопственог текста. Није реч о каквој постмодернистичкој вербалној егзибицији већ пре о гадамеровској тежњи да се херменеутика схвати као „учинак процеса стицања искуства о ствари о којој текстови [...] хоће нешто да кажу“ (Савић 2011: 20). Неки су га управо због ових теоријско-методолошких захвата називали постмодернистом, што је он одбијао. Герц је прихватио Беркову (Burke) идеју да се на писање може гледати као на облик акције (Горуновић 2006: 82). Подстицаје за текстуално фундирање приступа култури Герц несумњиво налази код Барта (Barthes) и његове чувене дистинкције између писца и аутора. Улога аутора је, према Бартовом схватању, друштвено-историјски значајнија од улоге писца. Први ствара оно што ће други да следи. Герцов прилог овом питању означава лагани, али уочљив помак у тумачењу ових улога. Антрополог се више не пита шта јесте, већ се пита и како то што јесте постоји у свим могућим интерпретацијама садржаја и облика. Изградња и обликовање текста догађајног као и форме мишљења постаје једнако важан методолошки захват као и други научно етаблирани алати. Наративни аспекти се уздижу за неколико степеника и стају раме уз раме са чистом дескрипцијом, узрочном или компаративном анализом. Нарација у Герцовој етнографији, осим свог стилског аспекта постаје и потврда веродостојности.

Када је реч о „густом опису“ можемо рећи да је посреди прикупљање и сређивање огромног броја података, сложених концептуалних структура које су често међусобно испреплетене (Чолић 1985: 226). Једна од највећих тешкоћа густог описа је издвајање структура значења од највеће важности. Герц се у свом етнографском раду, готово у потпуности предаје једном питању: Шта је то што одређене ствари, понашања носе? Интерпретативна антропологија у том смислу губи интересовање за онтолошки статус ствари тражећи у људском делању симболичке изразе. Овако схваћен човеков свет представља јединство друштвеног и културног, они се поимају као међусобно повезани. Сврха „густог описа“ је реконструкција друштвене акције и њој иманентне семантичке суштинне. Герц је, међутим, сматрао да би потпуна структуралистичка усмереност на откривање логичко-математичких скупова била деструктивна. Такав приступ удаљава антропологију од оних друштвених акција због којих антрополог одлази на терен и сазнаје „из прве руке“ шта то људи чине и какав су смисао доделили сопственим актима. Тако антрополог 'уписује' социјални дискурс. Међутим, како ниједан антрополог не може имати увид у целину дискурса својственог одређеној култури, истраживање представља својеврсно „погађање значења, процењивање погодака и извлачење експликативних закључака из бољих погодака“ (Чолић 1985: 224–228). Управо изражена усмереност Герцове антропологије на

чврсте везе са стварним и свакодневним животом друштва и његов методолошки релативизам укидају чак и могућност да се о интерпретативној антропологији мисли као о блиској структуралном антрополошком приступу.

Антрополог као писац: Значење стила као етнографски документ

Књига *Антрополог као писац* скреће пажњу на стваралачки, литерарни аспект позива антрополога и трансформише целокупну дотадашњу аргументацију са којом је рачунала класична антропологија у својој усмерености на емпиријски материјал као доказну грађу. Герц од савремене антропологије очекује диференциранији приступ. Наместо жеље антрополога да у вези са истинитошћу података читаоца упути на етнографске податке, он ову пажњу преусмерава на стил, чин писања, његову убедљивост и рецепцију. Садржај, форма и приступ грађењу текста треба читаоцу да послужи као темељ на којем се издиже свеукупна емпиријска убедљивост.

Четири значајне личности – Бенедиктова (Benedict), Малиновски, Еванс-Причард (Evans-Pritchard) и Леви-Строс у историји социо-културне антропологије означавају и четири различита етнографска и текстуална приступа. Могло би се рећи да је Герц управо у овој дискурзивној разноликости пронашао основ за тврдњу да стилови писања јесу моћни извори етнографске аргументације. Ови стилови писања делују подједнако убедљиво и сваки од њих се појављује као интринсично књижевни.

У поглављу названом „Бити тамо”, којим отвара 'причу' о четири истакнута антрополога, Герц настоји да демонстрира оне аспекте дела који снагу аргументације конвертоване у књижевно дело црпе из уверења читаоца да је антрополог заиста био на терену, доживео разне ствари, упознао културу сасвим другачију од наше и своје импресије као недвосмислене истине утиснуо у дело. У овом смислу, основна идеја аутора је да нам пренесе да је заиста 'био тамо'. Герц је, пишући уводне реченице нагласио да је упознат са критиком која сматра да ће текстуализам у антропологији довести до растакања њене научне аргументације и довести је на ивицу поезије. Оваква страховања за Герца су неоснована. Познато је колико је Герц инсистирао на етнографском раду, посвећености антрополога истраживањима у конкретним групама на одређеним локалитетима. Овде он, што из субјективних разлога, што због објективних фактора исказаних кроз несвесне слојеве литерарног писања класичних

антрополога, упућује на нову димензију ишчитавања дела које стварају антрополози.

Малиновски, изумитељ учесничког посматрања, један је од антрополога чија се слава и научни допринос повезују са највећим замахом у антропологији, а ипак је од његовог, нарочито методолошког програма, данас остало тако мало. Међутим, он остаје један од најзначајнијих антрополога у историји дисциплине. Слично је, мисли Герц, и са другим ауторима и поставља питање: ако су њихови методолошки програми сматрају превазиђенима, ако су оквири у којима су се кретале њихове теорије углавном напуштени, због чега их и даље читамо? Зашто им се стално враћамо? Оно што привлачи пажњу читалаца, сугерише Герц, је чињеница да је антрополог упознао други свет и дозволио себи да тај свет продре у њега. Тај тренутак антрополошког живота, претворен у приповедање, казује да је он 'био тамо'.

Герц наглашава да је етнографски рад ограничен факторима образовања, епистемологије и методологије, друштвене класе и културе из које истраживач потиче. Но, ови фактори могу деловати и стимулативно, терајући антрополога на суштинско разумевање културе коју проучава скидајући са себе „љуштуру предрасуда“ донету из културе којој припада. Овако заснована, „антропологија (се) пре налази на страни „књижевних“ но на страни научних дискурса“ (Герц 2010: 12–17). Оно што се у Герцовом делу појављује као наглашавање литерарних квалитета или као „књижевни заокрет“ никако не треба схватити као деструкцију научног интегритета антропологије. По његовом схватању, то што антрополози пишу, стварају појмове и теорије још не значи да су писци, као што нас коришћење формула и хипотеза још не чини научницима. У најмању руку антропологија се, осим што се декларише као научна дисциплина, може третирати и као литерарно стваралаштво. Не мали број пута дискутујући о нпр. култури Јапана, виђеној кроз дело *Хризантема и мач*, ми расправљамо једним делом о Бенедиктовој као писцу. Дела класичних антрополога Ферта (Firth) и Малиновског говоре нам да су они заиста били тамо. Литерарне импресије задобијају квалитет научног доказа. Књижевни дискурс постављен као аналитички оквир за разматрање дела у антропологији, према Герцовом схватању, омогућује њихово литерарно разврставање. Тип етнографије заснован на тежњи да се буде непристрасан у казивању у Герцовом делу је означен као „модел реалистичког романа“. Други тип је „модел филозофске медитације“ који представља „пример хуманистичке бриге да се буде довољно укључен“. “Фертова „драма доласка“ завршава се његовим сусретом са поглавицом, малтене краљевском аудијенцијом. После тога ми знамо да ће се они разумети, да ће све бити добро“ (Герц 2010: 21–25). Дело Фериса (Ferris) о традиционалној

блуз музици *Блуз са Делте* у свом уводу описује природни амбијент долине реке Мисисипи потврђујући да је он аутор тог казивања.

Пошто је уочио аспекте уверљивости и ауторске аутентичности, Герц делу приступа и са становишта дискурса, надахнут Фукоовим есејом *Шта је аутор?* и Бартовим делом *Аутори и писци*. Бартова дистинкција се своди на важност улога. Аутор је моћна личност унутар своје епохе, писац би могао бити његов следбеник. Аутор писањем решава неки универзални проблем човечанства, писац тежи томе да подучи, сведочи итд. У поглављу „Свет у тексту” са поднасловом „Како читати *Тужне тропе*” Герц као да улази у душу Леви-Строса. Читајући ово поглавље читалац стиче утисак да у том тренутку ништа није важније од Леви-Стросовог дела. Заборавља се и то да је реч о књизи *Антрополог као писац*, јер оно списатељско у делу се најискреније манифестује у представљању ове узбудљиве књиге која комбинује више жанрова. Герц нам саопштава да је ово Леви-Стросово дело етнографија, врло необична етнографија, у коме „став етнографа се увек изнова потврђује, као и став туристе који се стално изнова негира” (Герц 2010: 47). Герц у улози критичара читаоцу предочава слојеве етнографије који не само да подсећају, већ дубоко задиру у свет фикције или боље речено развија виђење етнографије које ма колико да је дато у облику документа читаоцу буди машту, уводи га у свет непознатих култура, при том не тежећи томе да их представи као егзотичне, већ само то да етнографско искуство прикаже као онај тренутак који антрополога доводи пред многе недоумице. Леви-Строс, иако скептичан према емпиријском раду, предузима овакав корак, као и Малиновски и Мидова, дистанцирајући се у односу на кабинетски устројене академије. За разлику од Сартра, њега више интересује то што су људи деградирани него што су подјармљени. Свој дискурс Леви-Строс више естетизује но што га поставља етички. Овако романтичарски заснована антропологија способна је „декодирати чулну сликовитост неолитске мисли и путем декодирања, повратити способност да је користимо” (Герц 2010: 47–54). Герцово одушевљење изражено и у књизи *Тумачење култура* у поглављу „Церебрални дивљак: о делу Клод Леви-Строса” јесте производ не само сличности дискурса, већ и код обојице присутних одређених личних идентификација са оним што се почетком века називало „примитивним менталитетом”, односно начину уживљавања у давно прошло социјално време. Говорећи о делу Леви-Строса, а посебно о *Тужним тропима*, Герц каже: „Иако је далеко од тога да буде велика антрополошка књига, па чак ни нарочито добра, свакако представља једну од најлепших књига коју је икада написао један антрополог” (Герц 1998: 129).

Илуструјући онај тип етнографије који као да се одвија пред нашим очима, Герц читаоцу препоручује дело Еванс-Причарда уверавајући га да ће сама слика друштва коју Еванс-Причард описује остати неизбрисиво

утиснута у душу читаоца. Увек је присутна јасна и утврђена тачка гледишта аутора. Еванс-Причардов стил Герц назива „акробо-реализам”. Дискурс се усредсређује на стварна збивања међу племенима, њихове међусобне обрачуне. Еванс-Причардов језик се подудара са реалношћу коју описује. Одликује се прецизношћу и јасноћом. „Бар на вербалном плану нема празнине које треба попунити нити тачака које треба додати“ (Герц 2010: 73–74). Осим упечатљивих описа које је Еванс-Причард износио говорећи, на пример, о обреду жртвовања код Нуера, он се такође служио и цртежима. Схватио је да фотографија није цртеж учинила застарелим, већ је истакла његове предности. Поред тога што у цртеж уноси објекат као плод ауторовог интересовања за спољашњи свет, он представља и дело аутора, његово уметнички оријентисано истраживање. Он своју етнографију организује на више различитих начина, користећи вињете, фотографије, дијаграме, а њихова „унутрашња кохеренција више личи на кохеренцију пејзажа него на кохеренцију мита“ (Герц 2010: 81). Ови медији у Еванс-Причардовој етнографији имају функцију конвертовања загонетног у једноставно. Мери Даглас (Douglas) је о њему говорила као о „Стендалу (Stendhal) у антропологији“.

Аргонаути западног Пацифика Бронислава Малиновског дело је за које се још у класичној антропологији сматрало да поседује изузетну литерарну вредност и да се многи његови делови, нарочито они у којима се описују предели, митска места и културно условљене представе староседелаца везаних за традицију племена, могу поред својих сазнајних референци читати и као књижевно дело. У уводу овог дела Малиновски етнографима препоручује повремено одвајање од бележнице, камере, односно препуштање ономе што се збива пред њиховим очима. Сам Малиновски тврдио је да га је „учесничко посматрање“ довело до разумевања начина живота староседелаца. Герцово гледиште о делу Малиновског, као на књижевност усмерено сведочење о облицима и наслагама културних образаца Тробријандских острва, потврђује успех при савладавању дилеме 'бити овде/бити тамо' и без снисходљивости производи доказе, чија је основна одлика веродостојност. Њу је произвео ауторов стваралачки дух, његов сензибилитет или као што то Герц каже, његово "уверљиво `ја`". Леви-Стросовим делом доминира мисао, конструкција. Код Еванс-Причарда пажњу читаоца заокупља учесник друштвеног живота које наратор истура у први план, док је дело Малиновског читаоцу, осим подробних описа из којих се пробијају докази веродостојности, ауторски печат учинило гаранцијом истинитости његове етнографије. Истакнута личност антрополога (која сведочи), осим своје потпуне преданости истраживању, у свом истраживачком подухвату наоружана је и, како то каже Кенет Рид (Reed), чињеницом да од староседелаца не желе ништа осим „разумевања и познавања текстуре њихових живота“ (Рид пр. Герц 2010: 100).

Део књиге посвећен делима Рут Бенедикт, у коме се посебно истичу дела *Обрасци културе* и *Хризантема и мач* као репрезенти књижевног захвата названог 'МИ/НЕ-МИ', литерарни аспект у антропологији сагледава у потпуно другачијој равни од претходних. Донекле слично Леви-Стросу, Бенедиктова читаоцу представља културну конструкцију „њих“ у односу на „нас“, која се, како то Герц примећује, у ходу дела окреће наглавачке. Оно што нам је представљено и изгледало као чудно, сада изгледа разумљиво и зачуђује нас како и ми нисмо њима слични, док се наша слика о нама разбија. Поред свог етнографског рада, Бенедиктова је била и песникиња па не чуди привлачни стил писања. Герц примећује да „иронијска нит у делу Бенедикт и директност њеног стила нису увек у довољној мери запажени“ (Герц 2010: 123). Разлог томе, према Герцовом схватању, јесте то што се сматра да жене стручњаци не нагињу сарказму, а у случају Бенедикт и то „што је имала обичај да своје радове завршава и започиње проповедима које нису имале много везе с главнином садржаја“ (Герц 2010: 123). Аутори који су се бавили њеним радом сматрали су је интуитивном, тананом, романтичном, што одудара од онога што доминира њеним делом. Принцип „посматрајмо себе онако као што посматрамо друге“ доминира њеним делом и према Герцовом схватању, овај став представља утемељење дискурзивности. „Каква год да је ова форма писања, она је из једног комада: иста ствар се говори, и понавља док не почне да делује [...] попут закона кретања, или лажљиво као адвокатов досије; мењају се само примери“ (Герц 2010: 128–129). Бенедикт у сваком ретку свог текста саопштава да говори истину. Примери треба да пред читаоца изнесу оно што је њој свакако очито и непорециво. Индијанци Равнице су екстатични, Зуњи церемонијални, а Јапанци хијерархизовани.

Савремена западна култура и културе подвргнуте проучавању, у делу Бенедиктове, односе се као антиподи. Како дело одмиче, културни контрасти постају све очигледнији. „То није напросто алегорија, дубоко значење скривено у езоповској басни, већ негатив-писање. Оно што је ту, јасно и одређено, конструише оно чега нема“ (Герц 2010: 128–131). У *Обрасцима културе*, Бенедиктова само наговештава, истина сасвим јасно и без ограда, оно што ће постати експлицитно у књизи *Хризантема и мач*. Однос наших културних представа о нама и њима у њеној најпознатијој књизи упорно се одржава као убедљива хипотеза; овај однос доминира делом као апотеоза истине. Специфичност њених дела, посебно овог, састоји се у деконструисању парадигме о `нама и њима`. *Обрасци културе* су и даље снажни, а појединци и групе њихове репродукције, али унутрашњи ход култура разоткрива да нешто у конструисању представе о `нама и њима` није сасвим утемељено. Оно 'чудно' и 'несхватљиво', што је означавало 'њих' претвара се у 'уобичајено' и потпуно разумљиво.

Књижевни заокрет или модификација Герцовог становишта?

Неки аутори попут Фабијана (Fabian) сматрају да је критичка позиција у антропологији изграђена после Другог светског рата своје темеље имала у тзв. заокрету на језик. Руше се границе између теорије и етнографије. Етнографија се сада посматра као део опште антрополошке теорије, а у центар збивања долази формализација репрезентацијских метода. Антрополошка теорија приказе налаза представља у облику схема и табела. С друге стране, етнографија посебну пажњу посвећује стилу писања, нарацији, реторици. Већ је Герц упозоравао на опасност од „вербалног завођења”, односно на штету коју би вулгаризација књижевног става антропологији могла нанети. Герцов став да се стил преобраћа у аргумент добија више на значају када се зна да је књижевна критичарка Мери Луис Прат (Louise Pratt) уочила да је антропологија схваћена као књижевност (реч је о антропологији пре књижевног заокрета) неуверљива и без очекиване рецепције будући да је посао антрополога занимљив и узбудљив. Међутим, Герцова опрезност и резервисаност према претераној текстуализацији антропологије наговештава кризу идентитета антропологије.

Теоретичари попут Клифорда (Cliford) и Маркуса (Marcus), заступници књижевног заокрета, радикализују поетички дискурс у антропологији скрећући пажњу на трансгресију као вид нове научне методологије или скепсу према методологији, обрачунавајући се са традиционалним приступима у историји дисциплине. Ови аутори, такође надахнути авангардним уметничким покретима с почетка века, радом Мишела Лериса (Leiris), доприносе афирмацији „хибридног писања и спона између поетичког и политичког“ (Горуновић 2010: 70).

Клифорд и други за пример модерног антрополошког истраживања узимају сведочанства Џејмса Вокера (Walker) приређена у сарадњи са староседеоцима сијушког резервата Пајн Риџ. Ова сведочанства служе као модел „коауторства и полифоније у етнографији“ (Горуновић 2010: 70–71). Клифорд и сарадници до пароксизма доводе захтев Шнајдера и Герца о важности изворног тумачења културе, гледане очима оних који су њени ствараоци или директни корисници. Важна методолошка средства постају интервјуи, извештаји, есеји створени као производ заједничког рада аутора и оних на које се рад односи. Конструкције „народа без историје“ и „народа са историјом“ бивају релативизоване.

Могло би се рећи да је главно дело које се појавило унутар рефлексивног заокрета *Писање култура: Поетика и политика у етнографији* (1986). Ово дело приредили су Клифорд и Маркус. Иновативни приступ који књига најављује сугерише поред рефлексивног и методолошки заокрета.

крет јер смисао етнографије сада подразумева интеграцију опсервације и партиципације уз активно учешће информаната у креирању етнографије. Две одвојене али удружене перспективе упућују читаоца на комплексност питања улоге истраживача, односно релације информант-истраживач-читалац.

Током седамдесетих и осамдесетих, тачније након објављивања Герцовог дела *Тумачење култура*, критика је Герца означила као постмодернисту чему је у великој мери допринео његов „лебдећи“ стил писања, а посебно његово гледиште да су културе текстови које читамо „преко рамена других“ као и његове провокативне дефиниције културе – „прича које другима причамо о себи“. Но, Герц се отворено дистанцирао од постмодернизма називајући своју антропологију семиотичком или интерпретативном. „Правим“ постмодернистима у антропологији могу се сматрати Џорџ Маркус, Мајкл Фишер (Fischer) и други често називани и теоретичарима тзв. „Рајс круга“, као и антрополози који су своје анализе усмерили на текстуалне праксе у антропологији – Пол Рабинов (Rabinow), Винсент Крапанцано (Crapanzano) и Ренато Росалдо (Rosaldo). Џејмс Клифорд, иначе наклоњен проучавању књижевности и уметности, залаже се за „метаетнографију“. Средином осамдесетих Клифорд и Маркус приређују зборник *Писање културе (Writing Culture)*. Њих двојица су сагласни у ставу да се тзв. криза репрезентације може превазићи интензивирањем рефлексивности, тј. позиционирањем знања антропологије. Овоме они додају заинтересованост антрополога за питања која надилазе традиционално поље антропологије, односно „инкорпорирање разумевања светске историје, глобалних процеса и економије у етнографске анализе“ (Горуновић 2010: 73). Области анализе које обухвата (по датуму) нова постмодерна антропологија као што су социјална и културна историја, путописи, теорија дискурса и критика, шире обим предмета како га је схватала класична антропологија и све ближе етнографију доводе у везу са књижевним и другим, на текст оријентисаним, праксама. Питање репрезентације и односа моћи се у антрополошком дискурсу јавља као доминантно, а њихово укидање као делотворно разрешење.

С друге стране, тврдили су да дело *Антрополог као писац* репрезентује тежња карактеристична за период класичне антропологије у којој у први план избија несумњиви легитимитет ауторитета антрополога и однос моћи изражен у њиховој комуникацији са онима о којима су писали. Тако постмодерна критика захтева од Герца више ангажовања у вредној оцени ауторитета антрополога, сметнувши с ума да је Герц, стварајући ово дело, тендирао томе да покаже „како антрополози пишу“, указујући на могуће стилске и реторичке варијетете. Поетички тренд у антропологији заједно са „кризом репрезентације“, Герц је сагледавао са-

мо као замену интелектуалне позиције а истоветним стањем, производећи рефлекс диспонираности дисциплине.

Путовање као културолошки и истраживачки оквир укупног искуства антрополога добија свој поетски израз у Герцовом раду и делатности оних антрополога који су се посредно или непосредно ослањали на његова гледишта која се односе на смисао и карактер антрополошке праксе. Повезаност антрополошког истраживања и путовања, упркос снажном противљењу и једноме и другоме, уочио је још Леви-Строс. Међутим, теренска истраживања су дуго вршили не-антрополози (путници, мисионари, трговци) и из њих изводили најчешће паушална теоријска уопштавања. Важност теренског рада се, нарочито од доба преоријентације класичне антропологије на социјалне и културне аспекте друштва, доводи у исту раван са њеним реторичким средствима и њеним контекстуалним карактеристикама у поређењу са другим врстама писања (путописа, мисионарског писма, дневника и новинарства). У том смислу је путовање претпоставка свих наведених облика писања.

Ове и још неке околности удаљиле су антропологију од извештаја путника и свој ауторитет почела темељити „у искуству теренског рада“ (Гргуриновић 2012: 38) или, како би то Клифорд рекао, у „осећају за страни контекст“. Ако се изузме хедонистичка црта путовања, заинтересованима за „страни контекст“ остаје искуство путовања, а „искуство је оно што његов текст чини веродостојним“ (Гргуриновић 2012: 39). Разлика између путописа и етнографије јасно се изражава у вољном одрицању од искуствених субјективизација карактеристичним за путопис. Оно, међутим, што етнографију приближава путопису јесте стил писања. И један и други облик писања усредсређује се на два паралелна дискурзивна захвата: приповедање и опис. Мери Луис Прат уочава да је у „старијим путничким записима приповиједање доминирало над описом“ (Прат, пр. Гргуриновић 2012: 39). У тежњи за научном објективношћу етнографије XIX века ишле су за тим да опис претпоставе нарацији. Ова два жанра такође повезују и тешкоће конвертовања искуства у текст. У том смислу, у строгим обрасцима етнографског истраживања крије се ограниченост могућности грађења текста. Путопис својом оријентисаношћу на субјективне осећаје прекорачује границе етнографије и бива заустављен у покушају да одговори на питање шта се од свеукупне грађе може сматрати поузданим искуственим податком. И у етнографији и путописном тексту аутор је крајњи ауторитет. Он одлучује о томе шта ће чинити садржину коначног текста, а шта ће бити изостављено (Гргуриновић 2012). Осим тога, и етнографски и путописни текст као своју битну особину имају жанровску хибридноћ, чак и међусобна преклапања, па се и сам путопис често дефинише као „жанр између жанрова“.

Хибридна етнографског текста донекле одговара реконцептуализацији етнографског рада, виђеног кроз призму Клифордових навода о путовању као темељу изградње космополитског искуства. Ово „ипак садржи одређене елементе некритичкога и универзализирајућег западњачког тропа путовања, имплицитно га глорифицирајући“ (Гргуриновић 2012: 42), превиђајући полисемичност значењских искустава путовања. „У литератури о књижевности и култури путовања (као и у животу човека XXI века) постоји тенденција митологизације и фетишизирања путовања, а референтни су моменти углавном елитно, индивидуалистичко западњачко рекреативно путовање из ужитка“ (Гргуриновић 2012: 44). Гргуриновић истиче да оно што одликује етнографску делатност и удаљава је од путописа јесте изражена критичка дистанца у односу на глобификацију хедонистичког културног обрасца.

Унутар рефлексивног заокрета значајно место заузимају ауторке оријентисане на истраживање женског идентитета постављеног у релацију са интерпретацијом културних и друштвених питања. У фокусу је питање да ли и у којој мери родна улога жене детерминише њену позицију истраживача. Посебну заинтересованост ауторке су показале за реинтерпретацију дела Рут Бенедикт и Маргарет Мид у новом, рефлексивном кључу. Рут Бехар (Behar) је читав покрет *Woman Writing Culture*, радећи у часопису истог назива чија је била уредница, видела као „постмодернистичку или текстуалистичку критику“ мада и као „кључну претходницу (њеном) феминистичком пројекту (у антропологији)“ (Behar and Gordon, пр. Миленковић 2006: 47–48). У ред сличних дискурзивних пракси долазе студије расе, медијске студије и постколонијалне студије које представљају својеврсни политички ангажман изражен кроз теоријске моделе на темељу студија културе. „Њих повезује анализа идеолошког дискурса и дискурса моћи, критика модернизма и европоцентризма, а пре свега тематска усредсређеност на подређене и маргинализоване културе или делове света“ (Ђорђевић 2008: 29). Експланаторно средиште ових гледишта је постмодернистичко и постструктуралистичко укидање опозиција које доминира мишљењем културе Запада.

Закључак

„Рефлексивни“ или „културни“ заокрет, појмови често приписивани генерацији антрополога чији рад обележава период од раних седамдесетих година XX века до данашњих дана, поред снажног иновативног импулса и огорчености традиционалистички оријентисаних аутора у погледу опстанка и будућности дисциплине, бивају актери преобликовања све-

сти о научној и идеолошкој позицији истраживача у друштвено-хуманистичким наукама. Допринос полемичких тонова унутар антропологије омогућује истраживачу достизање свести о његовом социо-културном идентитету у односу на циљеве његове истраживачке делатности, репрезентације дискурса и обликовање програма истраживања. Герцова семиотички оријентисана антропологија представља научно утемељену организацију знања о друштву/култури, снажно наглашавајући утиске које у једнакој мери стварају фикционалне структуре књижевних дела, као и сам живот, па се као такви могу узети као услов или димензија искуственог материјала етнографског рада.

Реч која би у великој мери објаснила особеност Герцовог дела јесте „равнотежа“: између захтева за просторно ограниченим и до танчина конкретизованим емпиријским приступом и теоријски амбициозним концептом тумачења културе; између разумевања значаја вредности изворних података и њихове реконструкције, као и између увиђања важности концепта 'другости' и научног ауторитета антрополога. Стога Герц није носио заставу рефлексивног заокрета иако се сматра једним од његових утемељивача, нити је антропологији одрицао могућност поузданог научног сазнања културе услед редефинисања облика социо-културног и идеолошког окружења.

Његова усмереност на „читање култура“ могла би се довести у везу са његовим снажним интересовањем за књижевност; међутим, он не сугерише некакву трансформацију антропологије у књижевност већ покушај да се на дела антропологије гледа као на дела књижевности. Та дела на идентичан начин буде заинтересованост читалаца, а оно 'другачије', 'необично' и 'непознато' у оба облика стваралаштва се помаља као тачка око које обилазе њихови текстуални садржаји.

Дело *Антрополог као писац*, поред своје огромне вредности, данас може служити и као приручник за упознавање са интерпретативним приступом у антропологији, али и као место укрштања литерарних и друштвено-научних традиција.

Литература

- Бошковић, А. (2007) „Клифорд Герц: једна каријера“, *Гласник Етнографског института САНУ* 55 (1): 245–251.
- Бошковић, А. (2010) *Кратак увод у антропологију*. Београд: Службени гласник.
- Бошковић, А. (2007) „Од теорије културе ка објашњењу света“, *Култура* бр. 18/119: 9–18.
- Чолић, С. (1985) „Семиотички приступ култури и Клифорд Герц“, *Култура* 68/69: 224–229.
- Даковић, Н. (1996) *Постмодерна цитанта*. Београд: Лавиринт/Просвета.

- Делијеж, Р (2012) *Историја антропологије: школе, писци, теорије*. Београд: XX век.
- Ђорђевић, Ј. (2008) „Постколонијална теорија дискурса“, *Годишњак II*. Факултет политичких наука, (2): 29–45.
- Герц, К. (2010) *Антрополог као писац*. Београд: XX век.
- Герц, К. (1998) *Тумачење култура I–II*. Београд: XX век.
- Горуновић, Г. (2006) „Клифорд Герц Антрополошка каријера“, *Антропологија* (2): 67–88.
- Горуновић, Г. (2010) „Књижевни заокрет и етнографско писање у америчкој културној антропологији“, *Антропологија* (2): 65–96.
- Гргуриновић, И. (2012) „Антропологија и путовање: Пракса и текст“, *Studia ethnologica* 24 (1): 31–44.
- Миленковић, М. (2006) „Постмодерна теорија етнографије: Прологомена за историју постмодерне антропологије“, *Антропологија* (2): 44–66.
- Савић, М. (2011) „Херменеутика и интелектуално споразумевање у епохи глобализације“, *Филозофија и друштво* 22 (2): 63–85.
- Секулић, Н. (2004) „Поетика и антропологија: улога поетике у померању граница антропологије“, *Филозофија и друштво* 24: 95–126.
- Спасић, И., Горуновић, Г. (2012) „Теренски рад у филозофији: Герц и Бурдије као саговорници“, *Социологија* 54 (3): 401–422.

Boris Ilić

RELATIONS BETWEEN ANTHROPOLOGY AND LITERATURE – Contribution of the interpretative approach of Clifford Geertz –

Abstract: The relations between anthropology as scientific discipline and literature as specific form of art are reviewed in the paper through the work of Clifford Geertz, one of the most prominent promoters of the establishment of scientific results verification by specific text-oriented expression.

The first part of paper deals with history of discipline and the forerunners of the semiotic approach in the works of classical anthropology. Then attention is paid to the semiotic approach in the work of Clifford Geertz which is related to the other authors and approaches, and direct or indirect incentives for the establishment of interpretative anthropology are traced. Special attention is given to the Geertz's book *Works and Lives: The Anthropologist as author* as a paradigmatic expression of the permeation of anthropological and literary aspects. Then critical remarks on the work of Clifford Geertz from the view of *Writing Culture* anthropology are presented. Finally, the importance of reflexive approach in anthropology, and of Clifford Geertz's work for the development of the discipline as well as for the creation of its theoretical and methodological retreat from the principles of classical anthropology are underlined.

Key Words: Clifford Geertz, Socio-Cultural Anthropology, Interpretative Anthropology, Ethnographic Writing, Postmodernism.

